ڕۆمانی ژیاننامەیی

د. کەمال سەعدی مستەفا
(زانکۆی سەلاحەددین- کۆلێژی یاسا)

(١- ٢)

دەستپێک

وەک دەزانین هونەری نووسینەوەی ژیاننامە لقێکە لە لقەکانی ئەدەب و لە کۆنەوە ئەدیب و نووسەران بایەخیان پێ داوە و کەسە ناودارەکانیش بۆ گێڕانەوەی سەربردەی ژیانیان و ئەزموونەکانیان بەکاریان هێناوە.

ئەم بابەتە شتێکی نوێ نییە، بەڵکوو لە کۆنەوە هەبووە و سەرچاوەیەکی گرنگیش بووە بۆ مێژوونووسان بە مەبەستی تۆمارکردنی ئەو ڕووداوە مێژووییە گرنگانەی کە کتێبەکانی ژیاننامە و بیرەوەرییەکان لەخۆیان گرتوون.

بەڵام هەروەک زانایانی بواری دەروونناسی دەڵێن مرۆڤ بە پێی سروشتەکەی بە گشتی لە گێڕانەوەی بیرەوەرییەکانی تەنیا باسی ئەو لایەنانەی ژیانی دەکات کە شانازییان پێوە دەکات، بە پێچەوانەشەوە چاوپۆشی لە گێڕانەوەی ئەو ڕووداوانە دەکات کە بۆ خۆی و کەسە نزیکەکانی مایەی شەرمەزارین، یان بۆ ئەو کەسانەی کە خۆشی دەوێن و نایەوێ لەکەداریان بکات.

لەم بارەیەوە کاتێک یەکێک لە دەزگاکانی چاپ و بڵاوکردنەوە داوای لە زانای دەروونناسی بەناوبانگ سیگمۆند فرۆید کرد کە بیرەوەرییەکانی خۆی بنووسێتەوە و مافی بڵاوکردنەوەیان پێ بفرۆشێت، ناوبراو داواکارییەکەی ڕەتکردنەوە و وتی: ((گێڕانەوەی بیرەوەری کەمێک قورسە بۆ ئەو کەسەی دەیگێڕێتەوە، چونکە گێڕانەوەی ڕووداوەکان بە ڕاستیودروستی و بە ڕوونی دەبێتە مایەی ناوزڕاندنی خاوەنەکەی و ئەو کەسانەش کە ناویان دەهێنێ، بە تایبەتی ئەوانەی زۆربەیان زیندوون، لە لایەکی تریشەوە گێڕانەوەی ژیاننامە لای من هیچ بایەخێکی ئەوتۆی نییە، چونکە بریتییە لە درۆکردن و هەڵخەڵەتاندن و چەواشەکردن، چونکە کەس نایەوێ ڕووداوەکان وەک خۆیان و بێ دەستکاری بگێڕێتەوە، ئەگەر زیان بە ناوبانگی بگەیەنێت و دڵی هاوڕێکانی برەنجێنێ، بۆیە ناچارە درۆ بکات)).

هەروەها کاتێک ڕۆماننووسی ئینگلیزی بەناوبانگ ڤیرجینیا وولف لە سەر داوای خوشکەکەی

دەستی بە نووسینەوەی بیرەوەرییەکانی کرد، نەیتوانی بەردەوام بێت، چونکە لە گەنجێتی زڕ براکەی دەستدرێژیی سێکسی کردبووە سەری، بۆیە دەستی هەڵگرت و کارەکەی تەواو نەکرد. (جان جاك روسو: اعترافات جان جاك روسو، ترجمة حلمي مراد، منشورات دار البشير للطباعة والنشر والتوزيع، دمشق-بيروت، بلا سنة طبع، ص٩).

هەرچەند جان جاک ڕۆسۆ و قەدیس ئۆغستینۆس لە گێڕانەوەی بیرەوەرییەکانیان بەوپەڕی ڕاستگۆیی و ڕاشکاوییەوە ئاماژەیان بە ڕووداوەکانی ژیانیان و کەسایەتیی خۆیان کردووە و لەم ڕووەوە جان جاک ڕۆسۆ لە پێشەکی کتێبەکەیدا کە بە ناوی (دانپێدانانەکانی جان جاک ڕۆسۆ) ناسراوە دەڵێ: ((بڕیارم دا دەست بە پڕۆژەیەک بکەم هاوشێوەی نەبێ، کاتێک کە تەواوی دەکەم، کەس ناتوانێ لاسایی بکاتەوە، ئامانجم لەمەدا ئەوەیە وێنەی خۆم بە شێوەیەکی سروشتی و ڕاستەقینە بخەمە ڕوو، ئەو کەسایەتییەی کە دەیخەمە ڕوو، ئەوە کەسایەتیی خۆمە)).

ئەوجا لێرەدا بۆمان دەردەکەوێ ئەوانەی بیرەوەرییەکانیان دەنووسنەوە، بەسەر هەندێکیاندا باز دەدەن و هەندێکی دیکەیش دەستکاری دەکەن، بە شێوەیەک کە زیانی بۆ کەسایەتیی خۆیان و ئەو کەسانەش نەبێت کە خۆشیان دەوێن، یان بە پێچەوانەوە تیشک دەخەنە سەر هەندێک ڕووداو بۆ لەکەدارکردنی کەسانێک بیانەوێ بە ئەنقەست کەسایەتییان لەکەدار بکەن، بۆیە وێڕای ئەوەی گێڕانەوەی بیرەوەری لقێکی گرنگە لە لقەکانی ئەدەب و سەرچاوەیەکی گرنگیشە لە سەرچاوەکانی زانیاری و مێژوویی و کۆمەڵایەتی، بەڵام لەم ڕووەوە کەموکورتی تێدایە، لەبەر ئەوە لە کۆتاییەکانی سەدەی ڕابوردوو لقێکی تری

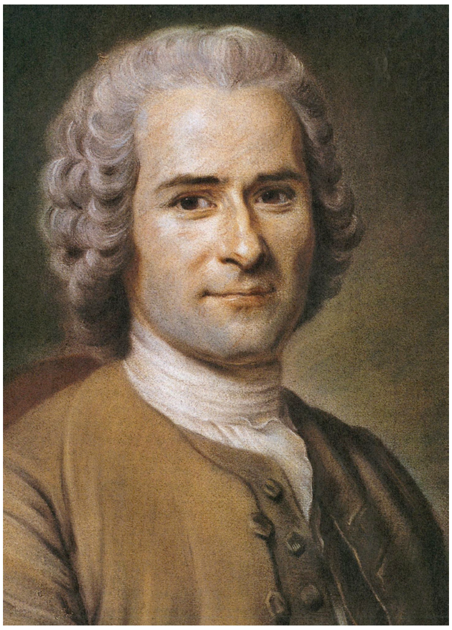

جان جاک ڕۆسۆ

ئەدەب پەیدا بوو بە ناوی (ڕۆمانی ژیاننامەیی) ئەم جۆرە ڕۆمانە لە ڕووداوەکانیدا پشت بە بیرەوەری خاوەنەکەی دەبەستێت و لە هەندێک شوێنیش بە پێی پێویست تێکەڵی خەیاڵی ئەدەبی دەکرێت، بەمەش لەگەڵ ژانرێکی تری ئەدەبی جیاوازی دەبێت، کە ئەدەبی ژیاننامەیە، بەوەی کە دانەر بە تەواوەتی وەک خۆی خۆی پابەندی گێڕانەوەی بیرەوەری و سەربردەکانی ژیانی خۆی نەکردووە، هەروەها جیاوازیشی لەگەڵ جۆرەکانی تری ڕۆمان دەبێت کە زیاتر پشت بە خەیاڵی ئەدەبی دەبەستێت، بۆیە دەتوانین بڵێین ئەم جۆرە ڕۆمانە تێکەڵەیەکە لە هەردوو لقی ئەدەبی (ژیاننامە و ڕۆمان)، هەر بۆیە زانکۆکان و ناوەندە ئەکادیمییەکان بە ناوی (ڕۆمانی ژیاننامەیی) ناوزەدیان کردووە.

ئەحمەد مەنسوور لە نووسینێکدا دەڵێ: ((ئەدەبی جیهانی بە شێوەیەکی گشتی و ئەدەبی عەرەبی بە تایبەتی، بە چەند ژانرێکی ئەدەبی پەیوەست بووە کە ژمارەیان زۆرە و

جیاوازن. لەوانەیش ژانری ڕۆمان. بەناوبانگترین ڕۆمانی ژیاننامەیی جیهانی کە بە یەکێک لەو جۆرە ئەدەبانە دادەنرێت کە هەن، ڕۆمانی (جینێیر) و (بەرزاییەکانی وێدەرینگ) لە نووسینی هەردوو خوشک شارلووت و ئیمێلی برۆنتی)یە. (احمد منصور: رواية السيرة الذاتية في الأدب الجزائري المعاصر، منشور في مجلة (المسألة) العدد/١، سنة ١٩٩١، ص١٨٥).

هەر لەم بارەیەوە یاغودا ئاماژەی بەوە کردووە کە (دانێل دیفۆ) ڕۆژنامەنووس و ڕۆماننووسی بریتانی زۆربەی ڕۆمانەکانی لە شێوەی ژیاننامە نووسیوەتەوە، ئەمەو چەندان توێژینەوە و ماستەرنامە و تێزی دوکتۆرا لە سەر ڕۆمانی ژیاننامەیی لە زانکۆکانی جیهان و عەرەبیدا نووسراونەتەوە.

یەکێک لەوانە ماستەرنامەیەکە بە ناونیشانی (السيرة الذاتية في الرواية الجزائرية ، من يوميات مدرسة حرة) لە ئامادەکردنی (زهور وتيسي) لە ساڵی ٢٠١٧ پێشکەشی کۆلێژی ئاداب و زمان لە زانکۆی (العربي بن مهيس ام البواقي) کراوە.

هەروەها ماستەرنامەیەک بە ناوی (السرد فی رواية السيرة الذاتية العربية) کە لەلایەن قوتابی فائز صلاح قاسم لە کۆلێژی ئاداب زانکۆی یەرمووک لە ٢٠١٠/٧/٢١ تاووتوو کراوە،

هەروەها ماستەرنامەیەک بە ناوی (رواية السيرة الذاتية - مزاج المراهقة - لفضيلة الفاروق) ساڵی ٢٠١١ لە کۆلێژی ئاداب و زمان، زانکۆی (منتوري قسنطينة) لەلایەن قوتابی (نجاة سويس)ـەوە ئامادەکراوە. ماستەرنامەیەکی تریش بە ناوی (رواية السيرة الذاتية فی ادب توفيق الحكيم) لەلایەن قوتابی (سامر صدقي محمد موسى) لە ساڵی ٢٠١٠ لە کۆلێژی خوێندنی باڵا، زانکۆی (النجاح الوطنية) لە فەلەستین تاووتوو کراوە.

یەکێک لە ڕۆمانەکانی ژیاننامەیی جیهانی لە نووسینی ڕۆماننووسی فەرەنسی (پاتریک مۆدیلۆ) بە ناوی (سلالة) کە خەڵاتی نۆبڵی وەرگرتووە و لەلایەن (دانيال صالح)ـەوە وەرگێڕراوەتە سەر زمانی عەرەبی، هەروەها ڕۆمانی (اولاد حارتنا) لە نووسینی نووسەری عەرەبی بەناوبانگ نەجیب محفووز کە خەڵاتی نۆبلی لە سەر وەرگرت.

بەم شێوەیە ئەو نموونانەی کە لە سەرەوە ئاماژەمان پێ دان، مشتێکن لە خەروارێک، لە ناو ئەدەبی جیهانی و عەرەبیدا، تەنانەت لەناو ئەدەبی کوردیشدا نموونەی ڕۆمانی ژیاننامەیی زۆرن، بەندە یەکێکم لەو کەسانەی کە لەم ساڵانەی دواییدا چەند ڕۆمانێکی ژیاننامەییم بڵاوکردەوە، ئەوجا بۆ ئەوەی خوێنەری کوردیش ئاشنایەتی لەگەڵ ئەم جۆرە ڕۆمانە هەبێت و زانیاری لە سەر ئەم ژانرە نوێیەی ئەدەب هەبێت کە لەم ساڵانەی دواییدا زیاتر بایەخی پێ دراوە، بە پێویستم زانی ئەم لێکۆڵینەوەیە بخەمە بەر دەستی هەموو لایەک، هیوادارم سوودێکم بە کتێبخانەی کوردی گەیاندبێت.

ڕەنگدانەوەی ژیاننامە لە ناو ڕۆماندا

مەبەستمان لە ژیاننامە ژیانی مرۆڤە کە لەلایەن خۆیەوە نووسراوەتەوە، بەمەش لەگەڵ بیرەوەریدا جیاوازی هەیە، کە هەندێک ڕووداو لە خۆ دەگرن، لەوانەیە پێوەندی بە کەسی گێڕەرەوە نەبێت.

فیلیپ لۆجۆن لە کتیبەکەی (السيرة الذاتية، الميثاق والتاريخ الأدبي)دا لە سەر زاری ڤابێرۆ دەڵێ ڤابیرۆ لە کتێبەکەیدا بە ناوی (المعجم الكوني للأدب) کە لە ساڵی ١٨٧٦ دەریکردووە دەڵێ: ((ژیاننامە کارێکی ئەدەبییە، جا چ ڕۆمان، یان شیعر، یان وتارێکی فەلسەفی

بێت، دانەر بە شێوەیەکی ناڕاشکاو، یان بە ڕاشکاوی بە مەبەستی گێڕانەوەی سەربردەکانی ژیانی خۆی، ژیاننامەی خۆی دەگێڕێتەوە و بیرۆکەکانی و هەستەکانی خۆی دەخاتە ڕوو)). (بڕوانە فیلیب لوجون: السیرة الذاتیة، المیثاق والتاریخ الأدبي، منشورات المرکز الثقافي العربي، بیروت، ساڵی ١٩٩٤، ل١٠).

فیلیپ لوجون لە درێژەی قسەکانیدا لەم بارەیەوە دەڵێ: ((ئەو کەسەی کە ژیاننامەی خۆی دەنووسێتەوە، ناچار نییە هەموو ڕووداوەکانی ژیانی بە وردەکارییەوە بگێڕێتەوە، بە پێچەوانەی بیرەوەری، یان بە شێوەیەکی ڕەها هەقیقەتەکان بڵێ، هەروەک لە دانپێدانانادا ڕوودەدات)).(بڕوانە فیلیب لوجون: هەمان سەرچاوە، ل١٠)

لە سەردەمی ڕۆمانەکان هونەری نووسینەوەی ژیاننامە بە شێوەیەکی بەرچاو گەشەی کرد و لە ئەدەبی جیهانیدا بایەخێکی زۆری پێ درا و چەندان پێناسەی جیا جیایان بۆ کرد، هەرچەندە نەیانتوانی لە سەر پێناسەیەکی دیاریکراو کۆک بن، ڕەنگە هۆیەکەشی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کە پێوەندی بە ژانرەکانی تری ئەدەبییەوە هەبێت.

یەکێک لەو پێناسانە کە لەلایەن (عبدالعزیز شرف)ەوە کراوە دەڵێ: ((ژیاننامە بە مانای خستنە ڕووی ژیانی مرۆڤە کە خۆی چۆن دەیبینێت)). (بڕوانە عبدالعزیز شرف: أدب السیرة الذاتیة، منشورات مؤسسة الأهرام للنشر والتوزیع، القاهرة، مصر، عام ١٩٩٢، ص٢٧).

کەواتە ژیاننامە بریتییە لە گوزارشتکردن لە گرنگترین دیاردەکانی ژیانی کەسایەتی نووسەرەکەی.

بەڵام دەستەواژەی (ڕۆمانی ژیاننامەیی) لەلایەن زانایان و شارەزایانەوە پێناسە کراوە کە ((بریتییە لە کەرەستەیەکی خودی و کەرەستەیەکی خەیاڵ، بەو پێیەی بابەتی ئەو چیرۆکەی کە دەگێڕرێتەوە، لەو دوو کەرەستەیە پێکهاتووە، بۆیە دەتوانین بڵێین ڕۆمانی ژیاننامەیی گرنگترین ڕەگەزەکانی بریتین لە خود و خەیاڵ، بەو پێیەی کە ئەو دەقەی لە بەر دەستدایە، ڕۆمانە)). (بڕوانە ممدوح سراج النابي: روایة السیرة الذاتیة في مصر، دراسة في التأصیل والتشکیل، منشورات الهیئة العامة لقصور الثقافة، القاهرة، مصر، عام ٢٠١١، ص٤٧).

کەواتە ڕۆمانی ژیاننامەیی بەو جۆرە ڕۆمانە دەوترێ ژیاننامە و بیرەوەرییەکانی ڕۆماننووسەکە دەبێتە کەرەستەی سەرەکی ڕۆمانەکە، ئەوجا ئەگەر باسی سەرهەڵدان و پێشکەوتنی ئەم جۆرە ئەدەبە بکەین، دەبینین لە کۆنەوە لە وڵاتانی ڕۆژئاوا لایەنگری هەبووە، وەک هونەرێکی سەربەخۆ تەماشایان کردووە، مێژوونووسانیش کۆک بوونە لە سەر ئەوەی ئەم بابەتە لە کۆنەوە لە ڕۆشنبیریی ڕۆژئاوادا سەری هەڵداوە، بۆ نموونە ئەگەر ڕۆمانی ڕۆبنسۆن کرۆسۆ بخوێنینەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ، کە لەلایەن دانیال دیفۆوە لە ساڵی ١٧١٩ بۆ یەکەم جار بە زمانی ئینگلیزی بڵاوکراوەتەوە و ڕۆماننووس ڕووداوەکانی ژیانی خۆی تێدا دەگێڕێتەوە، لە بەشەکانی تری ئەم لێکۆڵینەوەیە بە درێژی باسی دەکەین.

هەرچەندە وەک زاراوە، ناکۆکییەکی زۆر لە سەر زاراوەی (ڕۆمانی ژیاننامەیی) هاتووەتە ئاراوە، هەندێک لە توێژەران و ڕەخنەگران پێیان وایە یەکێکە لە کۆنترین ژانرەکانی ئەدەبی و هونەری، بەڵام هەندێکی تر ڕایەکی جیاوازیان هەیە و دەڵێن یەکێکە لە نوێترین ژانری ئەدەبی. (روایة السیرة الذاتیة غرفة

الذكريات لبشير مفتي أنموذجا، بحث مشترك أعدت من قبل الطالبتين بوشريم هاجر و بوكليو ايمان، قدمت الى كلية الاداب واللغات قسم الأدب العربي بجامعة محمد الصديق، في الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية، عام ٢٠١٩، ص٩-١٠).

لە بەر ئەوەی ئەم جۆرە ڕۆمانە سروشتێکی نەرمونیانی هەیە، بۆیە بە ئاسانی سنوورەکەی دەبەزێنرێت، ئەمەش بۆ لە دایکبوونی زۆر جۆری تری ژانری ئەدەبی یارمەتیدەر دەبێت کە هەڵگری سیفەتێکی زۆرە لە سیفەتەکانی ئەم ژانرەی ئەدەب، مەبەستم ڕۆمانی ژیاننامەییە، لە هەمان کاتیشدا لەوانی تر بەوە جیادەکرێتەوە کە ژانرێکی ئەدەبی سەربەخۆیە، بۆیە ئاسان نییە هەموویان لەژێر یەک ناوونیشاندا پۆلێن بکرێن. بەم شێوەیە جیاکردنەوەی ڕۆمانی ژیاننامەیی لە ژانرەکانی تری ئەدەبیدا یەکێکە لە ئاستەنگەکانی بەردەم ڕەخنەگران و توێژەران، بە تایبەتی ئەوانەی کە دەیانەوێ سنوورێک بۆ هەریەکێک لەو ژانرانەی ئەدەب دابنێن، تا لە یەکتری جیایان بکەنەوە، چونکە تەداخولێکی زۆر لە نێوان ژیاننامە و ڕۆماندا هەیە، ئەمەش وای لە هەندێک کەس کردووە بڵێن مەحاڵە دوو ژانری ئەدەبی بە تەواوەتی لە یەکتری جیابکرێنەوە، لەوانە جۆرج مای کە بە ڕاشکاوییەوە دەڵێ: ((مەحاڵە دوو ژانری ئەدەبی بە تەواوەتی لە یەکتری جیا بکەینەوە، چونکە تەداخول لە نێوان ڕۆمان و ژیاننامە بەردەوامە و کۆمەڵێک شتی هاوبەش لە نێوانیاندا هەیە، نەک تەنیا لە ڕووی شێوەوە، بەڵکوو لە ڕووی مەبەست و ئامانجیشەوە کە بۆی تێدەکۆشێ)). (ممدوح سراج النابي: سەرچاوەی پێشوو ل ٥١)

ڕۆمانی ژیاننامەیی و بیرەوەری و تێکەڵبوونی لەگەڵ ژانرەکانی تری ئەدەب

لەبەر ئەوەی ڕۆمانی ژیاننامەیی و بیرەوەری سروشتێکی نەرمونیانیان هەیە، بۆیە زۆر ئاسانە سنوورەکەی ببەزێنرێت، ئەمەش یارمەتیدەر دەبێت بۆ لەدایکبوونی زۆر جۆری تر، کە هەڵگری چەندان سیفەتی جیاجیا دەبن و لە هەمان کاتیشدا جیاواز و سەربەخۆن، کە زەحمەتە لە ناو پۆلێکدا پۆلێن بکرێن.

بەم شێوەیە ئاستەنگ لە بەردەم ڕەخنەگرەکان دروست دەبێت، بە تایبەتی ئەو ڕەخنەگرانەی کە لە نێوان ئەو جۆرانەدا بە دوای سنوورێکی دیاریکراودا دەگەڕێن، کە جۆرێک لە تێهەڵکێشی لە نێوان ئەو جۆرە ژانرە ئەدەبیانە لە نێوان خۆیاندا هەیە، هەروەک چۆن ئەم جۆرە تێکهەڵکێشییە لە نێوان ژیاننامە و ڕۆماندا هەیە، کە ئەمەش وای کردووە کەسێکی وەک جۆرج مای ڕاشکاوانە بڵێ مەحاڵە بە تەواوەتی دوو ژانری ئەدەبی لە یەکتری جیا بکەینەوە، وەک دەبینین تەداخول لە نێوان ڕۆمان و ژیاننامە بەردەوامە، کە ئەمەش وای کردووە چەندان شتی هاوبەش لە نێوان ئەم دوو جۆرەدا هەبێت، نەک تەنیا لە ڕووی شێوەوە، بەڵکوو لە ڕووی مەبەست و ئامانجیشەوە. (جورج ماي: السيرة الذاتية، ترجمة محمد القاضي وعبدالله صولة، منشورات دار الحكمة، تونس، ط/١، سنة ١٩٩٤، ص١٩٩-٢٠٣).

بەم شێوەیە جۆرێک لە تێکەڵبوونی سنوور لە نێوان جۆرەکانی ژانری ئەدەبی ڕووی دا، بە شێوەیەک کە بەر لە ١٨٠٠ ساڵ پێش ئێستا ژیاننامە لە زمانی ئەدەبی ئەورووپیدا پەیدا بوو، هەروەک جۆرج مای وا دەڵێ، یان بە وتەی هەندێکی تر مێژووەکەی بۆ مێژوویەکی کۆنتر دەگەڕێتەوە کە سەرەتاکەی بۆ دانپێدانانەکانی

(قەدیس ئۆغستین) پێش چواردە سەدە بەر لە دانپێدانانەکانی (جان جاک ڕۆسۆ) دەگەڕێتەوە.

بەم شێوەیە مێژووی نووسینەوەی ژیاننامە بۆ پێش ڕۆمانی ژیاننامەیی دەگەڕێتەوە و بیرەوەری لە قۆناغەکانی دوای ئەو پەیدابووە و لە سەدەی هەژدەوە لە ئەورووپا بووە دیاردەیەکی بەرچاو و چووە پاڵ ژانرەکانی تری ئەدەب. (میخائیل باختین: الخطاب الروائي، ترجمة د. محمد برادة، منشورات دار الفكر للدراسات والنشر والتوزيع، القاهرة، ط/١، عام ١٩٨٧، ص٥٧).

تا ئێستاش تەداخول لە نێوان ئەو دوو ژانرەی ئەدەب بەردەوامە و ناکرێ نکوڵی لێ بکرێت، بە چەشنێک هەندێک کاری ئەدەبی لە ژێر ناوونیشانی ژیاننامەیی پۆلێن کرا، هەرچەندە هەمان شت لەلایەن هەندێک کەسی ترەوە لە ژێر ناوونیشانی ڕۆمانی ژیاننامەیی پۆلێن کرا، هۆیەکەشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەم ژانرە ئەدەبییانە سروشتێکی نەرمونیانیان هەیە، وادەکات تەداخولات لە نێوانیاندا دروست بێت.

ئەم سروشتە نەرمونیان و تەداخولانەی نێوان ژیاننامە و ڕۆمانی ژیاننامەیی وای کردووە کەسێکی وەک (جۆن) لەو کتێبەی کە بە ناوی (میساقی نهێنی) نووسیویەتی هەندێک جار ئەم ژانرە ئەدەبییە بە ناوی (ژیاننامە) ناوزەد بکات بە پێی ئەو ڕاستییانەی کە لە خۆی گرتوون، هەندێک جاری تریش لە ژێر ناوی (ڕۆمان) ناوزەدی بکات، بەو پێیەی ئەو خەیاڵە ئەدەبییانەی کە لە خۆی گرتوون. دوای دەرچوونی کتێبەکەی جۆن بە ناوی (میساقی نهێنی) دەرکەوت هەموو جۆرەکانی ژانری ئەدەبی (ژیاننامە و ڕۆمان)ی لەخۆ نەگرتووە، ئەمەش وای کرد جۆرج مای درک بە هەڵەی جۆن بکات و وتی لە نێوان ژیاننامە و ڕۆماندا لەو نێوەندەدا زۆر جۆری تری ژانری ئەدەبی هەن، بۆیە ئەو جۆرە ژیاننامەیەی کە پاڵەوان و کارەکتەرەکانی بەناوی خوازراو ئاماژەیان پێ کراوە، جیای کردەوە و لە ژێر ناوونیشانی ڕۆمانی ژیاننامەیی تۆماری کردن. (ممدوح فراج النابي: سەرچاوەی پێشوو، ل٥٢).

بەم شێوەیە تەداخولی (ژیاننامەی ڕۆمان ئامێز) لە نێوان (ژیاننامە و ڕۆمان)دا رووی دا، کە جۆن لە میساقەکەیدا ئاماژەی پێ داوە و ئەم جۆرە ژانرە ئەدەبییە ناگرێتەوە، ئەمەش ئاماژەیەکە بۆ نەرمونیانیی ئەو سنوورەی کە بۆ ئەم ژانرە ئەدەبییە دانراوە و وابکات بە ئاسانی ببەزێنرێت و هەندێک ژانری تری ئەدەبی دەرکەوێت کە هەڵگری هەندێک لە سیفەتەکانی ئەو ژانرە بێت کە لێی جیا بووەتەوە، لەلایەکی تریشەوە ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە ژانرەکانی ئەدەب جێگیر و بەردەوام نین، ئەمەش وا دەکات لە ئەنجامی ئەم تەداخولاتانەوە هەندێک جۆری تێکەڵاو (الانواع الهجينة) لەدایک بن، ئەمەش دەبێتە کۆسپێک لە بەردەم هەوڵ و کۆششی ڕەخنەگران کە هەوڵ دەدەن سنوورێکی تۆکمە بۆ هەر ژانرێکی ئەدەبی لەو ژانرانە دابنێن کە ڕێگربێت لە بەزاندنیان. (ممدوح فراج النابي: سەرچاوەی پێشوو، ل٥٢-٥٣).

لە ئاکامی ئەمەشدا ڕۆمانی ژیاننامەیی بەو پێیەی جۆرێکە لەو ژانرە ئەدەبییانەی کە سنوورەکەی ئەم جۆرە تەداخولاتانە و یەکتربڕینانە لەگەڵ زۆر جۆری تری ژانری ئەدەبی قبووڵ دەکات و ڕێگایان لێ ناگرێت، ئەم تەداخولاتانەش خۆی لە چوارچێوە شێوەیی و هونەرییەکەیدا دەبینێتەوە. سەبارەت بە تەداخولاتی چوارچێوە شێوەییەکە، شێوەی ژیاننامەیی (الشكل السيري) هەژموونی لە سەر هەیە، بەڵام سەبارەت بە تەداخولاتی تایبەت بە (چوارچێوە هونەرییەکەی) وەک دەبینین

جێنـاوی قسـەکەر (ضمیر المتکلـم) هەژموونـی لە سـەر گێڕانەوەکـەدا هەیـە، یـان بە شـاردنەوەی ناوەکـەی بە نـاوی خـوازراو، یـان بەبێ نـاو هێنان. (ممدوح فـراج النابي: سـەرچاوەی پێشـوو، ل٥٣).

شـایەنی ئامـاژە بـۆ کردنـە، ژیاننامـەی دانپێدانانـی خـودی (السـیرة الاعترافیـة الذاتیـة) یەکێکـە لـەو جـۆرە ژانرانـەی ئـەدەب کـە لەگـەڵ (ڕۆمانـی ژیاننامەیـی) یەکتـر دەبـڕێ، خـود (الـذات)ی تێـدا بەبـێ هیـچ گوشـارێک لەلایـەن کەسـێکەوە دان بـە نهێنییەکانـی ژیانـی خۆیـدا دەنێـت. بـەم شـێوەیە لـە نـاوەوە سـەیری نووسـەرەکەی دەکـرێ، هـەروەک سـپندەر دەڵـێ: ((هەمـوو دانپێدانانێـک لـە خـودەوە بـۆ بابـەت دەسـت پـێ دەکات، لـە تاکەکانـەوە بـۆ کۆمەڵگـە، تەنانـەت ئاژەڵەکانیـش بەبـێ شـەرم پـەردە لـە سـەر خۆیـان لادەدەن و پرسـی خۆیـان دەخەنـە بەرانبـەر سیسـتمێکی ئاکاریانـە کـە بەشـێکە لـە واقیعێکـی بابەتیـی دەرەکـی، ئـەو شـتانەیش کـە دانیـان پێـدا دەنرێـت، یـان دەسـەلمێنرێن، بریتیـن لـە گەورەتریـن دانپێدانـان و دەرچـوون لـە سـنووری بـاو، کـە زۆربـەی ئەوانـەی کۆمەڵگـە ڕەت دەکەنـەوە، بەرگـەی ناگـرن)). (نقـلا عـن جـورج مـاي: السـیرة الذاتیـة، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٣٠).

دیارتریـن نموونـەی ئـەم جـۆرە دانپێدانانـە، ڕۆمانـی (قەشـە ڕیکفیڵد)ـە لـە سـاڵی ١٧٦٦ لـە نووسـینی گۆڵـد سـمیس، هەروەهـا ڕۆمانـی ڕووخـان سـاڵی ١٩٥٦ نووسـینی ئەلبێـر کامـوو، ئـەم نموونانـە لـە ڕۆمـان کـە ئاماژەمـان پـێ کـردن پشـت بـە (جێنـاوی قسـەکەر) دەبەسـتن و ڕۆماننـووس پـێ بـە پـێ خـۆی ئاشـکرا دەکات. (ممدوح فـراج النابي: سـەرچاوەی پێشـوو، ل٥٥).

هەروەهـا جۆرێکـی تـر لـە ژانـری ئەدەبـی کـە ڕۆمانـی ژیاننامەییـە ئیزافـەی سـەر ئـەو یەکتربڕینانـەی سـەرەوە دەکرێ کـە جـۆرج مـای لـە زۆنـی ناوەڕاسـت (لـە نێـوان ژیاننامـە و ڕۆمـان)دا دەریهێنـاوە، کـە بریتییـە لـە ڕۆمانـی ژیاننامەیـی و ژیاننامـە بـە نـاوی خـوازراوەوە.

جـۆرج مـای سـەبارەت بـە کتێبـی ژیاننامـە بـە نـاوی خـوازراوەوە دەڵـێ: ((ئەوانـەی ژیاننامـەی خۆیـان بـە ناوێکـی خـوازراو دەنووسـنەوە، لەبـەر هۆیەکـە لـە هۆیـەکان)) ئەمـەو هەندێـک نموونـەی بـۆ هێناوەتـەوە، وەک ڕۆمانـی هنـری پـرۆلار لاستاند، هەروەهـا ڕۆمانـی (پشیلە) لە نووسینی ڕۆماننـووس فیولیـت لـودوک کـە خاوەنەکـەی بـە چیرۆک نـاوزەدی کـردووە بـێ ئـەوەی جۆرەکـەی دیـاری بـکات. (جـورج مـاي: السـیرة الذاتیـة، سـەرچاوەی پێشـوو، ل٢٠٣).

هەروەهـا (گرازییـلا graziella)ی لامارتیـن کـە بـە زنجیـرە لـە ڕۆژنامـەدا بـڵاوی کـردەوە و دواتریـش لـە دووتوێـی بەرگێکـدا لـە سـاڵی ١٨٥٢ چاپـی کـرد، لـە یاداشـتنامەکەیدا باسـی لێکـردووە و ئامـاژەی بـەوە داوە کـە ڕۆمانێکـە گشـت ڕووداوەکانـی ڕاسـتەقینەن. لامارتیـن لـە ڕۆمانەکەیـدا تەنیـا یـەک ڕەگـەزی خەیاڵـی بەکارهێنـاوە، ئەویش دانانی پاڵەوانی ڕۆمانەکـەی بە کرێکاری مەرجان کە ڕاستییەکەی ئـەو تەنیا جگـەرەی پێچاوەتـەوە و لەو بوارەدا کاری کردووە، بێ لـەوە هەمـوو ڕووداوەکانی نـاو ڕۆمانەکەی وەک خـۆی گێڕاوەتـەوە، ئەوجا بە هـۆی ئـەو لێدوانەوە کە لامارتیـن لـە بـارەی ڕۆمانەکەیـەوە دای، دوودڵ بـوو لـەوەی ئایـا ئـەو بەرهەمـە ئەدەبییـەی لـە ڕیـزی ڕۆمـان، یـان لـە ڕیـزی ژیاننامـە دابنـێ؟! (میخائیـل باختیـن: الخطـاب الروائي، ترجمـة د. محمـد بـرادة، منشـورات دار الفکـر للدراسـات والنشـر والتوزیـع، القاهـرة، ط/١، سـنة ١٩٨٧، ص٣٦).

ئەمـەش وای لە جۆرج مـای کرد کە ناچاربێـت دووبـارە زۆنـی ناوەڕاسـت (المنطقة الوسطی) بـە

جۆرێک دابڕێژێتەوە کە هەندێک ژانری ئەدەبی لەخۆ بگرێت کە میساقی جۆن ئاماژەی پێ نەکردبوون، ئەمەش وای کرد جۆرێکی نوێ لەو ژانرە ئەدەبییانە جیا بکرێتەوە کە ڕەخنەگران ناتوانن لە ژێر ئەو ناوەی دابنێن کە لێی دەرچووە، چونکە هەندێک تایبەتمەندیی هەیە لەوانی دیکەی جیا دەکاتەوە، هەرچەندە زۆربەی تایبەتمەندییەکانی ئەویشی هەیە. (ممدوح فراج النابي: سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦).

چەمکی ڕۆمانی ژیاننامەیی

هیچ زاراوەیەک وەک زاراوەی ڕۆمانی ژیاننامەیی نەرمونیانی نەبووە، کە ئەمەش وای کردووە سنوورەکەی جێگیر نەبێت و تێکەڵ بە ژانرەکانی تری ئەدەب بێت کە لێوەی نزیکن. ئەم ژانرەی ئەدەب هەردەم لە نێوان دوو ژانری ئەدەبی تری جیاواز بمێنێتەوە، کە ژانری (ژیاننامە و ڕۆمان)ن. ئەم نەرمونیانییەی وای کردووە کە ڕەخنەگران لەسەر ئەوە کۆک نەبن زاراوەیەکی بۆ دانێن، بەڵکوو بە پێچەوانەوە زاراوەکە لە ژێر چەندان ناوی جیاجیادا هاتووە، هەرچەندە گشتیان ئاماژە بە هەمان ناوەڕۆک دەکەن.

ڕەخنەگران هەندێک جار ژانری (ژیاننامە) دەخەنە پێش (ڕۆمان) و زاراوەکە دەبێتە ژیاننامەی ڕۆمان ئامێز (السيرة الذاتية الروائية)، لەوانە ڕەخنەگر دوکتۆر (يمنى العيد) لە توێژینەوەیەکیدا بە ناوی (السيرة الذاتية الروائية والوضعية المزدوجة) کە لە لاپەڕە (١١)ی گۆڤاری (فصول) بەرگی (١٥) زستانی ساڵی ١٩٩٧ بڵاوی کردووەتەوە و وای وێنا کردووە.

هەندێک جاریش وشەی (ڕۆمان) دەخەنە پێش وشەی (ژیاننامە) و دەبێتە (ڕۆمانی ژیاننامەیی) وەک فیلیپ لو جۆن و جابر عوسفوور و دوکتۆر خەیری دۆمە بەم شێوەیە ناوزەدیان کردووە.

(جابر عصفور: زمن الرواية، مكتبة الأسرة، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، سنة ١٩٩٩، ص٢١٩، هەروەها د. خيري دومة: رواية السيرة الذاتية الجديدة، قراءة فى بعض روايات البنات في مصر، مجلة كلية الاداب، جامعة القاهرة، المجلد ٦٣، كانون الثاني ٢٠٠٣، ص٥٨).

دوکتۆر (فەرەح مەهدی ساڵح) مامۆستا لە بەشی عەرەبی کۆلێژی پەروەردەی زانکۆی قادسییە لە توێژینەوەیەکیدا کە بە ناوی (الرواية السير ذاتية) لە ماڵپەڕی زانکۆی قادسییە بڵاوی کردووەتەوە، لە بارەی دەستنیشانکردنی ناسنامەی دەقە ئەدەبییەکان لە ڕووی جۆرییەوە دەڵێ: ((بێگومان دەستنیشانکردنی ناسنامەی دەقەکان لە ڕووی جۆرییەوە لای خوێنەر بووەتە کارێکی قورس، بەتایبەتی هەندێک جۆری تێکەڵ (الانواع الهجينة) کە لە نێوان خۆیاندا دەپێتێنرێن (تەلقیح دەبن)، جۆرێکی تری سەربەخۆ کە بوونێکی تایبەتی هەیە، دروست دەکەن)).توێژەری ناوبراو لە درێژەی قسەکانیدا دەڵێ: ((نووسینی ڕۆمانی نوێ بە شێوەیەکی بەردەوام کێشەی ژانری ئەدەبی دەوروژێنێت، ئەمەشمان لە بەدواداچوونی ئەو ڕۆمانە نوێیانە بۆ دەردەکەوێت کە لە دوا چارەگە سەدەی بیستەم دەرچوونە و ئەو سنوورەی کە ژانرە ئەدەبییەکان لە یەکتری جیا دەکاتەوە تێیدا ون بووە و نەماوە)).

کرانەوەی ڕۆمان بە ڕووی ژانرەکانی تری ئەدەبیدا وای کردووە لەگەڵیان ئاوێتە بێت، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە ڕۆمان ژانرێکی ئەدەبییە ژانرەکان دەبڕێت (عابرة للاجناس)، بەو پێیەی توانایی لەخۆگرتن و گۆڕینی هەیە. (د. صبيحة احمد علقم: تداخل الاجناس الأدبية فى الرواية العربية (الرواية الدرامية أنموذجا)، ص٧).

بوونی ڕەگەزی ژیاننامە لەو دەقە ئەدەبییە نوێیانەی گێڕانەوەیان تێدایە، کە هەندێک کەس بە جۆرێک لە ڕۆمانی نوێی دادەنێن، ڕەنگدانەوەی ئەو پێشکەوتن و وەرچەرخانە گەورەیەن کە لە سی ساڵی ڕابوردوودا جیهانی عەرەبی بە خۆوەی بینیوە، ئەمەش وای لە ڕۆماننووسەکان کردووە هەندێک کاری داهێنانی نوێ تاقی بکەنەوە، لەوانە ڕۆمانی ژیاننامەیی بە شێوەیەک بەشێک لە غەم و پەژارە و گۆشەنیگاکانیان لە خۆی بگرێت، لەم بارەیەوە دوکتۆر (جابر عوسفوور) لە کتێبەکەیدا (زمن الروایة) هۆکاری پێداگرتنی ڕۆماننووسەکان لەم چەند ساڵانەی دواییدا لە سەر ڕۆمانی ژیاننامە دەگەڕێنێتەوە بۆ ئاڵۆزی و گوشاری ژیانی هاوچەرخ کە وا لە خود دەکات بە پێوەندییەکانی خۆی لەگەڵ جیهان و پێوەندییەکانی لەگەڵ خودی خۆیدا بچێتەوە، ئەوجا لە ڕوانگەی خۆیەوە و دوور لە خودی ڕۆمانێکی کۆن وێنای بکات. (جابر عصفور: زمن الروایة، منشورات دار المدی للطباعة والنشر والتوزیع، العراق، عام ١٩٩٩، ص٤٥).

ڕۆماننووسی ئێراقی عەلی بەدر هەر لە یەکەمین ڕۆمانیەوە (بابا سارتر) تا دەگاتە ڕۆمانی (استاذة الوهم) لەسەر بنەمای سوود وەرگرتن لە ژیاننامەی ڕۆماننووس و ئەو ڕووداوانەی کە خۆی، یان کەسە نزیکەکانی تێیدا ژیاون نووسراونەتەوە، بۆیە دەبینین نووسەر ژیاننامەی خۆی لە دووتوێی ڕۆمانەکانی گێڕاوەتەوە و مێژوو و ئەزموونی خۆی و کەسانی دیکەی ئاشکرا کردووە و باسی ئەو سەردەمە دەکات کە تێیدا ژیاوە، هەروەها مێژووی ڕۆشنبیرانی ئێراقی نەوەی دوای خۆی کە لەگەڵیان ژیاوە و خۆی بەشێک بووە لە تاکەکانی، لێرەدا ژیاننامە لە ناو ڕۆمانەکانی عەلی بەدر گرنگی و نرخی خۆی دەبێت، چونکە لە خەون و ویستەکانی کەسانی دیکە بە دەر نییە کە لە ناو ڕۆمانەکانیدا ئاشکرای کردوون.

ئەگەر بێتو ڕۆمانی ژیاننامەیی بەشێک لە ژیاننامەی نووسەرەکەی لەخۆبگرێت، پێوەری پۆلێنکردنی وەک پێوەری پۆلێنکردنی ژانرە ئەدەبییەکانی دیکە خۆی لەوەدا دەبینێتەوە کە ئایا ڕۆماننووس چ نیشانەیەکی لە ناو ڕۆمانەکەدا بەجێ هێشتووە تا لەسەر ئەو بنەمایە پۆلێنی بکەین.

(حسن مجاد عبدالکریم: ما وراء السرد في الروایة العراقیة، رسالة ماجستیر، قدمت الی جامعة القادسیة کلیة التربیة، قسم اللغة العربیة، سنة ٢٠٠٨/٢٠٠٩، ص١٢٢).

جا ئەو نیشانە و بەڵگانەی لە ناو ڕۆمانەکەدا هەن و پێوەندییان بە ژیاننامەی ڕۆماننووسەوە هەیە، ئەو پێوەندییەمان بۆ دەردەخەن کە لە نێوان ڕۆمانەکە و نووسەرەکەیدا هەیە، لە خوارەوە لە چەند خاڵێکدا ئاماژە بەو نیشانە و بەڵگانە دەکەین لە بەر ڕۆشنایی هەندێک نموونە لە ڕۆمانی ژیاننامەیی:

یەکەم: بەکارهێنانی جێناوی قسەکەر (من):

کاتێک باسی خۆمان و بیروڕا و ئەو شتانە دەکەین بە گشتی بە دەستەواژەی (شێوە)ی قسەکەر دەدوێین وەک (من). (مستەفا ڕابەر: هونەری نووسینی ڕۆمان، چاپی یەکەم، ساڵی ٢٠٢١، ل٢٨).

جێناوی قسەکەری (من) یەکێکە لە بەناوبانگترین شێواز بۆ ئاماژەکردن بە ژیاننامە، چونکە وا دەکات ئەو چیرۆکەی دەگێڕرێتەوە، یان ئەو ڕووداوەی کە لە خۆی گرتووە لەگەڵ گیانی دانەرەکە تێکەڵ بێت، هەروەک ئەوە وایە چیرۆکەکە بداتە پاڵ خود، واتە خودی دانەرەکە.

نانسی کریس دەڵێ نووسەر لەگەڵ بگێڕەوە (الراوي) لە ڕێگەی جێناوی قسەکەر یەک دەگرێت، بەمەش هیچ دەرفەتێک نامێنێتەوە کە زانیاریمان پێ بدات، یان ڕوونکردنەوەیەک کە ڕۆمان بگێڕەوە (الراوي) نەیزانێت، ئەمەش مانای ئەوەیە نووسەرەکە دەبێتە کەسایەتییەکی ئەوتۆ کە لە هەر بۆچوونێکی دیکە زۆر بەرزترە.

لەم بارەیەوە نانسی کرێس دەڵێ نووسەر لە ڕێگای ئامرازی قسەکەری (من) بە تەواوەتی لەگەڵ حیکایەتخوان یەکدەگرێت، ئەمەش وا دەکات کە هیچ گومان و لێکدانەوەیەک نەکرێ کە حیکایەتخوان هەموو شتێک دەزانێت، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە نووسەر دەبێتە کەسایەتییەک لە ناو ڕۆمانەکە. (نانسي كريس: تقنيات كتابة الرواية، ترجمة زينة جابر ادريس، منشورات الدار العربية للعلوم، ناشرون، ط/١، عام ٢٠٠٩، لبنان، ص٢٦٣-٢٦٤)

لەم بارەیەوە عەبدولمەلیک مرتاس دەڵێ: ئەوەی جێگەی سەرنجە بەکارهێنانی جێناوی قسەکەر (من) شان بە شانی سەرهەڵدان و گەشەکردنی ژیاننامە سەری هەڵداوە، وەک ئەوە وایە کە درێژەپێدەری ئەو بێت، یان ئەوەی تریان درێژەپێدەری ئەو بێت.

ئەوەی زۆر سەرنجڕاکێشە بەکارهێنانی ئامرازی قسەکەر کە لەگەڵ گەشەسەندنی ژیاننامە گەشەی کرد وەک ئەوە وایە کە درێژکراوەی ئەو بێت. (د. فرح مهدي صالح: الرواية السير ذاتية، روايات علي بدر انموذجا، بحث متاح على الانترنت في موقع كلية التربية بجامعة القادسية https;www.qu.edu.com).

ئەگەر بێتو لە ڕۆمانەکانی (عەلی بەدر) ورد بینەوە هەر لە ڕۆمانی (بابا سارتر) تا دەگاتە (استاذة الوهم) دەبینین بە جێناوی قسەکەر (من) پێداگری لەسەر حیکایەتخوان دەکات، کە بە تەواوەتی لەگەڵ نووسەرەکە دەبنە یەک، ئەوەش کە ئەو یەکبوونە پشتڕاست دەکاتەوە، حیکایەتخوانەکانی (رواة) عەلی بەدر لە هەموو ڕۆمانەکانیدا بەبێ ناون، دانەر ناوێکیان پێ دەبەخشێت، تا بناسرێنەوە، هەروەها هیچ زانیاریمان لە بارەی شێوەی دەرەوەیان پێ نادات، زۆر گرنگ نییە حیکایەتخوان چۆن دەردەکەوێت، بەڵکوو گرنگ ئەوەیە چۆن ئەوانی تر بە چاوی ئەو دەردەکەون، هەروەها چۆن خۆی دەبینێت، ئەمەش وا دەکات هەڵوێست و دیدی نووسەر بەسەر ڕووداوەکاندا زاڵ بێت، حیکایەتخوان (دانەر) بە جێناوی (من) لە ڕۆمانەکانیدا دەست بە قسە دەکات و گشت ئەو سەرەداوانەی دەیانگێڕێتەوە لە دەست خۆی گرتووە، هیچ شتێک نابینین جگە لەو شتانەی خۆی ڕێگای پێ داوین بیانبینین، چونکە ئەو ڕووداوانە دەگێڕێتەوە کە کەسایەتییەکانی ناو ڕۆمانەکەی تێیدا ژیاون بێ ئەوەی هیچ دەرفەتیان پێ بدات گوزارشت لە خۆیان بکەن، هەروەها پەنا دەباتە بەر توانج و ڕەخنەگرتن و تەنز و هێنانی هەندێک کەسی ڕاستەقینە (شخصيات واقيعية) بۆ ناو ڕۆمانەکەی، ئەو کەسایەتییانە دەخاتە بەردەم هەڵوێستێکی یەکلاکەرەوە و کۆنترۆڵیان دەکات.

بەم شێوەیە ئەگەر لە ڕۆمانی ژیاننامەیی ورد بینەوە دەبینین بریتییە لە گێڕانەوەی یادگاری و دانپێدانان و بیرەوەرییەکانی نووسەر کە لە میانی گێڕانەوەیاندا باسی ژیانی خۆی دەکات بە بەکارهێنانی جێناوی قسەکەری (من). (بڕوانە د. احمد حيدوش: السيرة الذاتية في الرواية، منشورات المركز الجامعي البويرة، متاح على الانترنت، ص16، https;www.asp.ceri.dz.com).